

Om Guldbracteater.

Archæologiska Anteckningar,

som

med Vidtberömda Philosophiska Facultetens tillstånd

komma att

under præsidium af

JOH. O. LINDFORS,

Philos. Mag:r, Docens i Rom. Litterat. och Archæol., samt Amanuens vid
Hist. Museum och Mynt-Cabinettet,

offentligen försvaras

af

N. L. C. SANTESSON,

Skåning.

II.

Uti Kongl. Carol. Acad. den 6 Junii 1846.

Lund,

tryckt uti Berlingska Boktryckeriet,
1846.

Om vi betrakta de redskap, verktyg och vapen, som jemte guldbracteater finnas — hittills hafva blott få sådana saker funnits tillhopa med dem, och de flesta bracteater antingen ensamt för sig, eller tillsammans med ädel metall och perlor — så se vi, att de flesta af dessa äro utaf bronz, få utaf jern, alla likväl hörande till den hedniska tiden. Denna omständighet kan utan tvifvel anses bevisa bracteaternas samtidighet med dessa vapen och redskap, synnerligen vid jernförelse mellan de på de förra och dessa senare förekommande sirater, på samma gång den också starkt talar för att antaga dessa bracteater såsom förfärdigade här och icke utifrån införda. På saker från bronzåldern förekomma nemligen vanligtvis antingen *bölsirater* (Fig. A.) eller *ringsirater* (Fig. B.), *enkla* (Fig. C.) eller *dubbla spiralsirater* (Fig. D.), då åter på såväl bronz- som jernsaker från jernåldern siraterna antaga en mera så att säga baroccestil, och bilda i slingergångar antingen *ormsirater* (Fig. E.) eller *draksirater* (Fig. F.).

Vid betraktande häraf kan man ock bestämma huruvida en bronzsak, som har någon eller några af de förra eller de senare siraterna, hör till den så kallade bronzåldern eller jernåldern, från hvilken tid äfven bronz, såsom nämdt är, finnes. Lämpas nu detta på guldbracteaterna, så kunna vi antaga, att de äro äkta skandinaver 1:o) af hela deras karakter, hvilken är så öfverensstämmande med den smak, som råder i den senare hedniska tidens sirater, 2:o) särskildt af de spiralsirater, med hvilka öglorna på flera bracteater äro försedda, och som voro starkt förherrskande i bronzåldern, från hvilken tid de till en del blifvit på jernåldern öfverflyttade. Om sådana sirater skulle varit brukliga i Orienten, derom må vi bekänna oss intet med visshet veta, ehuru något sådant vill synas vara sagdt af Hr Hildebrand (l. c. slutet af noten); men säkert är, att de åtminstone icke finnas på de silfversmycken, som äro karakteristiska för jernåldern, och som antagas vara införda från Orienten, isynnerhet derföre, att de så ofta äro funna tillsammans med Kufiska mynt. Ett sådant silfversmycke, dock icke bracteate, (amulet eller talisman anses det af Sjöborg, Numophyl.

Reg. Acad. Lund. pag. 25) äger Lunds Museum. Det är funnit vid Gersnäs Säteri i Skåne år 1729 i en lerurna tillhopa med åtskilligt arbetadt silfver af 200 lods vigt, samt flerahanda gamla och otydliga mynt; skänktes 1755 af Landshöfding Lindenstedt hit (Sjöborg, l. c., Iduna, 7, 178); aftecknades och beskrefs först af Lagerbring i Sv. Vitt. Acad:s Handl. IV, hvarefter Sjöborg dels, såsom nämndt är, i Numophyl., dels i Samlingarna, Tom. 2 fig. 156 åter aftecknat detsamma, och pag. 187 gifvit det en förklaring, som tyckes vara vida mera lyckad, än den Lagerbringska. Äfven på de ofvan nämnda Thomsenska tabellerna, Tab. VI n:o 63 finnes samma smycke aftecknad. Hvad åter beträffar de gamla Grekiska bronzsakerna, så har man visserligen på dem spiraler, som likna dem på guldbracteaternas, men deras tid ligger ju, såsom redan nämndt är, så långt ifrån dessas, att man icke kan frestas att antaga någon förenig dem emellan. Någonting, som för öfrigt och kanske mera än annat bevisar bracteaternas Nordiskhet, är 3:o runinskrift, som på en mängd af dem finnes. Liljegren anmärker i sina RunUrkunder, Sthm 1833, pag. 255, att af guldbracteater eller tunna penningformiga guldplåtar med eget på ena sidan upprässadt bildverk och i ena kanten en merla, för att kunna såsom smycke bäras, voro nämnde år öfver 20 bekanta, hvilka hafva runlika mynder af obekant art och innehåll.

Hafva vi nu utaf flera sammanlagda omständigheter med visshet tro oss kunna antaga, att guldbracteaternas äro inhemska konstproducter, begagnade till prydnad; så kunna vi väl också svårligen undgå, att medgifva, det dessa stundom ock blifvit såsom amuleter begagnade. Man har, vid öglornas anbringande, icke alltid varit så nogräknad, utan finner man dessa än öfver och än vid sidan mot sjelfva hjertföreställningen af bracteaten; en omständighet, som, så obetydlig den i sig sjelf kan synas, likväl låter förmoda, att de, på hvilka öglan icke sitter midt öfver föreställningen, måhända fått denna ögla blott för att dermed uppträdas på ett band inom kläderna, och att sålunda alltid kunna vara till hands vid förefallande signier. Kanske ock — här är svårt att säga något bestämdt — hafva

öglorna fått sådan plats på de bracteater, hvilka, då flera voro upphängda på samma kedja, hängt på sidorna; och det för att typen skulle komma att sitta rätt för åskådaren (se Sjöborgs teckning af Röråsfyndet).

Vi hafva ofvanföre omnämnt, hurusom inskrifterna på de byzantinska prototyperna ofta, vid efterbildningar, förvändes så, att deras mening på bracteaterna blef ingen, eller högst oredig. Kändt är, att runkunnighet i Norden till en början ansågs såsom en hemlig, magisk konst, hvaraf man väl skulle kunna angående runmynderna på guldbracteater våga den förslagsmening, att dessa mynder kommit dit mera för bracteaterns användande vid heliga eller hemliga ceremonier, än för att belysa eller häntyda på den å bracteaten anbragta föreställningen. Så tyckes ock vara menadt i Iduna, 7, 176, der det heter: "utom dessa har man i Sverige träffat ett annat slags Guld-Bracteater, hvilka, i anseende till de konstiga figurer, hvarmed de äro försedda, hafva af fornforskare blifvit ansedde för *Amuleter*. De äro understundom märkte med *Runor*." — Slutligen finnes ock på många bracteater det så kallade Thorsmärket , som också häntyder på något mystiskt användande af desamma. Ja, man skulle till och med vara frestad att anse sådana typer, som de å planchen under 1, 2, och 3 aftecknade bracteater framvisa, vara utaf något mystiskt innehåll, hvilket, på samma gång det utgjorde en prydnad i prydnaden, tillika häntydde på någonting högre och heligare.

Nu något angående sjelfva dessa typer. Enligt de större olikheter, som mellan dessa visa sig på olika bracteater — vi hafva här framför oss *Danske Mynt og Medailler* Tom. I pl. 1 och 2. *Nord. Tidskr. for Oldk.* 2 Bind Tab. 1 samt de ofvan nämnda Thomsenska tabellerna med vid pass 70 olika afbildningar af guldbracteater och andra smycken — hafva vi tyckt oss kunna med lämplighet indela guldbracteaterna uti 2 stora klasser, af hvilka

den 1:ste utgöres utaf sådana, som påtagligen äro rena efterbildningar af främmande mynt, synnerligast Byzantinska af Constantin den stores närmaste efterföljare. Sådana äro t. ex. n:o 4 och 5

på Tab. I Nord. Tidskr. for Oldk. 2 B., samt n:o 64 Tab. VI, Thoms.

Den 2:dra klassen innefattar de guldbracteater, för hvilka icke kunna uppvisas främmande originaler, utan som tyckas vara egendomligt och själfständigt utarbetade af inhemsk konstflit med inhemska ideer.

Denna klass innehåller flera särskilda varieteter. På somliga föreställes ett fyrfotadt, vanligen behornadt djur, bredvid hvars hufvud oftast finnes en fågel eller Thorsmärket, och på hvars sadelstad sitter ett menniskohufvud. Sådana äro t. ex. n:o 1, 2, 3 och 4 på bifogade planch samt Fig. 10 och 12 Tab. III i Sjöborgs Inledning. Ofta ser man också, i ställe för menniskohufvudet, en hel mansfigur, stundom på, men oftast i någon ställning bredvid fyrfotadjuret. Sådana äro Thoms. n:o 18 och 19 (= Fig. 11 Tab. III hos Sjöborg l. c. jfr. D. M. og M. Tom. I Fig. 32). Endast på en enda, den sista å vår planch, hafva vi funnit fågeln på fyrfotadjurets ena framfot, och ett dylikt djurshufvud motvänt ofvanföre. Alla ofvannämnda bracteater hafva de vanligast förekommande kännemärkena, fyrfotadjur, fågel och menniskohufvud. Andra åter finnas, på hvilka föreställes menniskohufvud eller bröstbild, stundom ensam, stundom med en bredvid sittande fogel eller annan figur. Dessa närma sig mest, hvad utförandet beträffar, dem, som äro efterbildningar af främmande mynt. Sådan är t. ex. n:o 5. Vidare afbildas på somliga någon strid, vare sig mellan menniskor, eller mellan menniskor och djur. Sådana äro Thomsens n:o 58 och 59, (jfr. D. M. og M. Tom. I fig. 32), samt den af Worsaae, i Danmarks Oldtid pag. 45 afbildade. Slutligen komma alla de med slingerfigurer, afstympade lemmar af djur, orm- och drakfigurer o. s. v. Sådana äro vår n:o 6, samt alla på Tab. I hos Thomsen (jfr. D. M. og M. Tom. I fig. 17—25). Visserligen finnas några, hvilka icke hafva alla här angifna kännemärken, som berättiga till bestämdt rum i den ena eller andra af dessa 2:dra klassens olika grupper; men man skall dock utaf de kännemärken, som finnas, lätteligen kunna hänföra dem till någon af desamma. Anmärkas bör måhända, att det ingalunda är vår

mening att påstå, det de olika, ofvan uppräknade varieteter af typer äro de enda, utan blott att de äro de vanligaste.

Fråga uppstår nu naturligtvis, huru dessa nationella föreställningar på guldbracteaterna af andra klassen kunna sålunda förklaras. Denna fråga, visserligen af största vikt, kunna vi här icke ännu bestämdt besvara, men i det vi härvid vilja anföra åtskilligt, som kan tjena till belysning af ämnet, må vi icke glömma hvad yttradt blifvit om siraterna på guldbracteater i allmänhet.

Vår lärde Nic. Keder har uti en vidlyftig afhandling: *Nummus aureus antiquus atque perrarus Othinum, ceu probabile est, etc. exhibens, Lipsiæ 1722, 4:o*, såsom känt är, beskrifvit ett nära Sigtuna vid slutet af 1600-talet funnet guldmynt, som för närvarande förvaras i Kongl. Samlingarna uti Stockholm, samt dervid kommit till det resultat, att detta varit en Odins penning, och att de på reversen befäntliga figurer (en häst, på hvars rygg står en galt, och frampå hvars bringa sitter en örn eller snarare korp, och under buken en båge och pil) skulle häntyda på Odinska läran om Sleipner, Sehrimner och mera sådant dithörande. Detta antagande har uti en år 1795 af Kongl. Vitt. Hist. och Antiquitets Acad. prisbelönt skrift utaf Dr A. Blad blifvit bestridt, och i samma skrift tillika visadt, att denna penning snarare kan antagas vara slagen omkring åren 441—444 af eller öfver Attila, Hunners, Meders, Göthers och Daciers konung; korteligen, att det är ett Hunniskt mynt från Pannonien. Oaktadt förklaringen af myntets advers synes honom underkastad tvifvelsmål, huruvida hufvudet är Attilas eget, hvilket enligt historieskrifvares intyg skulle haft platt näsa och små ögon (och hvaraf myntet nästan visar motsatsen), eller detta hufvud visserligen skulle häntyda på Attila, men under bild af en gudomlighet, en skyddsgud (*Natagai*), på grund utaf det smycke som på kinden visar sig; tyckes dock Dr B. finna en lätt förklaring af figurerna på reversen. Uti hans skrift heter det nemligen, sedan han sökt visa, att hästen, fågeln, bågen och pilen samt vildsvinet kunna anses såsom landskapsvapen: "Härtill kommer äfven den omständighet, att om Dacien

och Chersonesus Taurica, såsom nu förente under Attila, anses för ett landskap, liknar det i någon måtta yttre skapnaden af en häst, hvars hufvud vetter mot Svarta hafvet och rygg mot Byzantinska Riket, samt att de öfriga nyss omförmålta folkslags länder voro så belägna i anseende till Dacien i denna ställning, som deras typer på detta mynt förhålla sig till den förstnämnde bilden eller hästen: att Okrain och Sangiatus Oczacoviensis svara emot hästens bringa, en del af Polen och Pannonien ligga under buken och Servien samt Bulgarili uppå ryggen^{*)}). Kanske kan man, med stark fantasi, finna något sådant.

Den Kederska meningen, att figurerna på penningen skulle häntyda på Odinskulten och Asaläran, tyckes Sjöborg (Saml. 2, 123) vara böjd att antaga såsom ett slags criterium på de bracteaters nordiskhet, hvilka föreställa någon sorts "cavalcade", utan att likväl gifva akt på den stora olikhet i smak och utförande, som vid första ögonkast visar sig mellan dessas typer och dem på den så kallade *Odinspenningen*, (Fig. G.) sådan den finnes aftecknad på titelbladet af Keders skrift.

För vår del skulle vi vilja förklara likheten mellan idéen på kederspenningen och dem på guldbracteaterna — om annars någon idélighet antages, och man icke vill såsom en ren tillfällighet anse den omständigheten, att en fågel och en häst på den förra finnes och något dylikt på åtskilliga af dessa senare — på följande sätt. Kederspenningen antaga vi med Blad vara tillkommen bland Hunner och Göther vid den tid, som ofvan anfordrad är, och föreställningarna på densamma de på deras mynt vanliga. Vid den invandring af Asar eller Eruler, som enligt Prof. Nilsson ^{**)} antages hafva skett till Norden vid pass 444—500, från de trakter der Hunner Göther o. s. v. af Romarne alltmera undanträngdes, kan denna penning lätteligen blifvit medbragt till Norden och här möjligen tjenat

*) Se Vitt. Hist. Ant. Acad:s Handl. VII, 146.

**) Ut i dess inträdestal i Vitt. Hist. och Antiq. Acad., den 17 Dec. 1844, se Handl. XVIII delen.

såsom ledning vid förfärdigandet af en eller annan bracteate, om icke omedelbarligen, åtminstone så, att den kom minnet till hjälp vid utförandet af dylika föreställningar, som, oaktadt i tidernas lopp på mångfaldigt vis varierade, likväl alltid bibehöllo något, som påminde om det forna asahemmet, eller om mödor och strider, dem stamfolket under sina vandringar haft att utstå. Uti Dr Blads inträdestal i Vitt. Hist. och Antiq. Acad. *) heter det bland annat vid beskrifning af en guldbracteate, som fanns 1807 på Gottland, och hvilken sammanhålles med andra dylika af honom kända: "På en af dessa Bracteater synes bilden af en man, anfallen bakifrån utaf en orm, som här kan vara listens sinnebild; framför honom ses en drake — också hette det banér, hvaraf Sylvani (honom omnämner han förut) skrud blef tagen, *Draco*. Vid hans hufvud ses en Örn — vanliga symbolen utaf Romerskt öfvervälde, — öfver hjessan synes första bokstafven utaf hans namn — ett kullstjelp Romerskt S." Slutligen blefvo väl de ursprungliga hänsyftningarna af figurerna bortglömda, och figurerna sjelfva stodo kvar såsom blotta sirater, utan minsta betydelse.

*) Se handl. X delen, 215.

Sex Guldbracteater

i Lunds Academis Historiska Museum.

(Se bifogade planch).

N:o 1. Ett fyrfotadjur, med ett öra och två horn, i starkt lopp åt venster. Öfver dess midja en bred gjord. På sadelstaden sitter ett människohufvud med en del af halsen. På detta hufvud, som är i profil åt samma sida som djuret, är håret uppstruket och hopvridet med en uppdragen böjning bakåt, som liknar liggaren på en kask. Ungefär vid platsen för örat synes nedhånga en hårlock eller banderolle. Framme på djurets hufvud sitter en fogel, vänd emot människohufvudet, och så nära, att den med näbb och klo synes fiendtligt vidröra ansigtet.

Siraterna äro: innerst en perlring; derutanföre enkla ringsirater; åtskilliga derutom löpande cirklar; enkla spiralsirater; en sort böljsirater; åter enkla spiraler, och slutligen "lutande trianglar" (för att nyttja detta uttryck). I yttersta randen löper en perlring, som något litet på begge sidor öfverskjuter ytan af bracteaten. I öfra kanten finnes en ganska massiv ögla, $\frac{6}{8}$ t.lång, som i båda sina ändar är uppböjd och har på midten en öfver dessa sig upphöjande, convex böjd matta af en dubbel rad spiralsirater. På ömse sidor om denna matta, som synes ligga lös utom den egentliga öglan, slingra sig ut åt ändarna fina, lösa flätningar af guldtråd. Från öglans yttersta ändar nedlöpa genom de yttersta siratcirklarna tvenne rätta lineer till en spetsig vinkel och innesluta en mängd små enkla ringsirater.

Diameter: $2\frac{7}{8}$ tum.

Vigt: 8 ducater.

Fyndort: Tjurkö i Östra härad i Bleking. Här fanns denna jemte n:o 4 och 5, tätt under grästorfvan, på vild och stenig mark, utan tecken till historiskt minne, A:o 1817. — Genom H:r Riks-Antiquarien, då varande Acad. Docenten, Hildebrand förskaffades nämnde tre bracteater jemte Aspegrenska Myntsamlingen hit från Carls-crona.

N:o 2. Samma fyrfotade djur, samma människohufvud och fogel, som på den förra; och i alldeles samma ställningar, omgifvas af en dubbel perlcirkel och derutanföre "lutande trianglar." utom dessa åter en perlcirkel. Ytterst löper en på beggesidor uppviken, lös kant. Öglan är borta, och i öfra kanten, der den varit fästad, sitta kvar tvenne knappar af guld i form af stora knappnålshufvuden. — Bracteaten är sämre arbetad och ljusare, än föregående.

Diameter: $1\frac{1}{2}$ tum.

Vigt: $1\frac{5}{8}$ ducat.

Fyndort: okänd. En guldsmed i Lund sålde den till samlingarna 1840.

- N:o 3. Menniskohufvud åt venster med högt uppstruket hår, kring hvilket löper ett utsiradt band, som slutas med två ändar, hvilka stå ut öfver en i nacken bildad buckla, som bakåt är tillökt af en fladdrande flik. Hufvudet sitter omedelbart på sadelstaden af ett fyrfotadt djur, som tyckes mera i en liggande, än springande ställning, och på hvars panna utskjuta fyra krökta streck. Framför detta synes ett $\rightarrow$ och deröfver urskiljas runor $\text{M}^{\text{+}}\text{T}^{\text{+}}\text{P}^{\text{+}}\text{N}^{\text{+}}$.

Tre utanför hvarandra gående siratecirklar och ytterst en perlring omgifva det hela. Öglan sitter till venster.

Diameter: $1\frac{1}{2}$ tum.

Vigt: $1\frac{7}{8}$ ducat.

Fyndort: okänd. Inköpt 1830.

- N:o 4. Menniskohufvud åt venster, med håret nära som N:o 1 och 2, sitter medelst en perlring under hakan på ryggen af en häst, som tyckes stiga i sakta mak, oaktadt tungan hänger långt utom munnen. Der bredvid sitter H mellan hästens bringa och hufvud. Öfver hästhufvudet synes $\text{H}^{\text{+}}\text{T}^{\text{+}}\text{X}^{\text{+}}$. Hästen, som har ett synligt öra och två horn, är om benen försedd med ringar ofvanföre de starkt utstående hofskäggen. Öglan, i öfra kanten är fästad med fyra i kors satta knappar.

Diameter: $1\frac{1}{8}$ tum.

Vigt: $1\frac{1}{4}$ ducat.

Fyndort: Se N:o 1.

- N:o 5. Menniskohufvud till venster, med grekisk profil och en fibula i manteln öfver venstra axeln. Högra handen uppsträckt mot tungan, som, smal och långt utsträckt, löper nedåt och slutas i en pilformad spets. I en ansigtet motvänd ställning sitter en fågel såsom på n:o 1. och 2. Öfver fågelns hufvud i sjelfva bärfästet af ansigtet sitter $\times$. Bakom ansigtet urskiljas några tecken till skrift $< \text{I} - \text{T} > 1$. Öglan i öfra kanten.

Diameter: 1 tum.

Vigt: 1 ducat, knappt.

Fyndort: Se N:o 1.

- N:o 6. Slingersirater, på adv. upphöjda, på reversen inslagna. På tre särskilda ställen synas mellan slingorna tre puncter satta i trekant. Öglan är fästad med 7 puncter på hvardera sidan.

Diameter: $1\frac{1}{4}$ tum.

Vigt: $1\frac{1}{2}$ ducat.

Fyndort: Fredriksdahl nära Helsingborg. År 1822 är denna bracteate, som var den första Museum ägde, skänkt af H:r Lagmannen och Ridd. Ståhle. Se härom Lunds Veckoblad n:o 3, bih., d. 15 Jan. 1823.

Den under Fig. H. aftecknade bracteate tillhör en enskilt samlare, och har af honom godhetsfullt blifvit meddelad till afteckning. Den är funnen i mellersta delen af Skåne, håller något öfver 1 tum i diameter, och i vikt $1\frac{1}{16}$ ducat.

Fig. A.

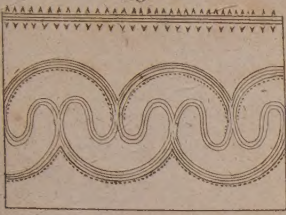

Fig. B.

Fig. C.

Fig. D.

Fig. E.

Fig. G.

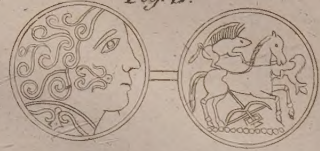

Fig. F.

Nº 1.

Nº 2.

Nº 3.

Nº 4.

Nº 5.

Nº 6.

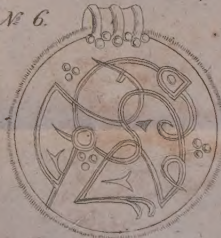

Fig. H.

